

III. Z ŻYCIA NAUKOWEGO

DOI: 10.17951/et.2026.38.389

Anna Pajdzińska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-0321-2485

e-mail: anna.pajdzinska@umcs.pl

Andrzej Bogusławski – poszukiwacz prawdy

Świat polskiej nauki, a zwłaszcza środowisko językoznawcze poniosło kolejną wielką stratę – 6 stycznia 2026 roku zmarł Profesor Andrzej Bogusławski, wybitny lingwista i filozof języka. Urodził się 1 grudnia 1931 roku w Warszawie. W latach 1949–1953 studiował filologię słowiańską na Uniwersytecie Warszawskim. Już podczas studiów, od 1951 roku zaczął pracować na swojej Alma Mater, początkowo w Katedrze Filologii Rosyjskiej, a od 1972 roku do końca życia – w Katedrze Lingwistyki Formalnej. Stopień naukowy doktora uzyskał w 1960 roku, doktora

habilitowanego – w 1966 roku, w 1977 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, natomiast na tytuł profesora zwyczajnego musiał czekać – z powodów politycznych – aż do 1989 roku. Na uczelni pełnił wiele funkcji, m.in. był wicedyrektorem Instytutu „Polonicum”, prodziekanem Wydziału Neofilologii, kierownikiem Katedry Lingwistyki Formalnej.

Andrzej Bogusławski był uczonym wszechstronnym, swoimi zainteresowaniami obejmował niemal wszystkie subdyscypliny lingwistyczne: semantykę, leksykologię, leksykografię, pragmatykę, składnię, fleksję, słowotwórstwo, fonologię, teorię tekstu oraz związki językoznawstwa z innymi naukami humanistycznymi, szczególnie z filozofią, semiotyką, teorią literatury i przekładoznawstwem. Zostawił nam ogromny dorobek naukowy: 25 monografii autorskich (dwie ostatnie syntezy – Bogusławski 2021, 2023 – powstały w ostatniej dekadzie życia Profesora), kilka książek współautorskich (wśród nich monumentalną syntezę poświęconą dziejom myśli o języku – Bogusławski, Drzazgowska 2016), nowatorskie słowniki, w tym wielokrotnie wydawany *Słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski* oraz „sondy słownikowe” (Bogusławski, Garnysz-Kozłowska 1979; Bogusławski, Wawrzyńczyk 1993; Bogusławski, Danielewiczowa 2005), ok. 400 artykułów. Wiele z tych prac ukazało się poza Polską – w 12 krajach europejskich oraz w USA i Kanadzie. Profesor nie zdążył, niestety, skończyć kolejnego fundamentalnego dzieła – książki o konieczności i przygodności w języku¹. Pracował nad nią prawie do końca swoich dni.

Jako teoretyk i metodolog języka, twórca oryginalnych koncepcji inspirował licznych lingwistów. Już w latach 60. XX wieku postulował wyjaśnianie wyrażań języków naturalnych za pomocą metajęzyka składającego się z jednostek elementarnych. Postulat ten zrealizowała Anna Wierzbicka, której poruszające wyznaczenie usłyszały osoby uczestniczące w uroczystościach pogrzebowych Profesora na Powązkach Wojskowych:

Andrzej był darem dla wielu ludzi.

Był wielkim darem dla mnie.

Nasza przyjaźń przetrwała więcej niż sześćdziesiąt lat.

Z tego pół wieku na dwóch krańcach świata.

Co więcej, przez ponad sześćdziesiąt lat cała moja praca, której poświęciłam moje życie, wywodzi się z jednej niezwykle śmiałej i niezwykle oryginalnej myśli Andrzeja, myśli, którą wypowiedział na Uniwersytecie Warszawskim w roku 1964.

Wykład był zatytułowany „O podstawach semantyki.”

Mówił wtedy o „indefinibiliach”, nawiązując do Leibnizowskiego „alfabetu myśli ludzkich”. Mówił, że tych „indefinibiliów” trzeba i można szukać.

Teza, iż zasadniczym zadaniem semantyki jest ustalenie indefinibiliów i zależności między nimi, znalazła nieco później trwały wyraz w monografii Bogusławski 1966: 23–26 i znacząco wpłynęła nie tylko na Annę Wierzbicką², lecz także na wielu innych badaczy, m.in. Elżbietę Janus, Zofię Zaron, Jadwigę Wajszczuk, Magdalenę

¹ Jej fragmenty (z komentarzem Magdaleny Danielewiczowej) ukażą się w tomie 82. „Prac Filologicznych” w 2027 roku.

² Jak pamiętamy, lingwistka ta kontynuowała rozpoczęte w Polsce badania nad *lingua mentalis* po wyjeździe do Australii w roku 1973. Na uniwersytecie w Canberze stworzyła międzynarodowy zespół zajmujący się empiryczną weryfikacją hipotetycznego zestawu jed-

Danielewiczową i Macieja Grochowskiego. Sam Uczony też poszukiwał uniwersalnych jednostek elementarnych, tzn. jednostek adekwatnych do opisu wszystkich języków, a wyniki swoich dociekań przedstawił w studium Bogusławski 2007.

Pod koniec lat 70. ubiegłego wieku Uczony stworzył koncepcję gramatyki operacyjnej, umożliwiającą ustalenie granicy między jednostkami języka³ a połączeniami jednostek oraz precyzyjne określenie zakresu badań podstawowych subdyscyplin językoznawstwa wewnętrznego (Bogusławski 1978/1989). Koncepcję tę już dziesiątki lat wykorzystują w swoich pracach lingwiści różnych pokoleń.

W drugiej połowie lat 80. Andrzej Bogusławski włączył się do dyskusji nad kształtem wielkiego słownika polszczyzny. Podczas wystąpień konferencyjnych i w monografii z zakresu metodologii leksykografii (Bogusławski 1988) zostały sformułowane zasady ogólne, jakimi należy się kierować przy wyborze materiału i opracowywaniu charakterystyki semantycznej wyrażen. Badacz podkreślał konieczność przyporządkowania różnym kategoriom jednostek różnych formuł eksplikacyjnych. Książkę zamyka „katalogowe zestawienie omówionych lub zasygnalizowanych typów przewidywanej informacji semantycznej w słowniku” (Bogusławski 1988: 143–144), poprzedzone rozdziałem szczegółowo rozpatrującym kategorię, która sprawia dużą trudność leksykografom, a mianowicie nazwy tzw. gatunków naturalnych (zwierząt, roślin itp.).

To tylko trzy przykłady dokonań Andrzeja Bogusławskiego trwale wpływających na polską lingwistykę – takie przykłady można by mnożyć. Profesor był dla wielu pokoleń językoznawców polskich i zagranicznych Nauczycielem, Mistrzem, Autorytetem, stworzył szkołę językoznawczą. Tak wiele znaczył dla rzeszy ludzi, ponieważ – jak trafnie to ujęła Anna Wierzbicka – „nie był po prostu uczonym i nauczycielem uniwersyteckim [...], był przede wszystkim poszukiwaczem prawdy”⁴. Porywał swoją pasją badawczą, nieustrudzonym dążeniem do poznania języka, przeświadczony, że „nie da się w ostatecznym rachunku oddzielić lingwistyki od filozofii i wizji światopoglądowych” (Bogusławski 2023: 175), przyciągała Jego potrzeba dzielenia się wiedzą z innymi⁵ oraz wspólnego myślenia o tym, co ważne. Wykładał nie tylko w kraju,

nostek elementarnych na materiale wielu języków, różniących się genetycznie i typologicznie. Zestaw wspólnych jednostek (aktualnie traktowany jako część NMS – *naturalnego metajęzyka semantycznego*) stanowi *tertium comparationis*, umożliwiające porównanie systemów językowo-kulturowych i ukazanie ich wyjątkowości.

³ Wyrazy, które zwykle się uznawać za jednostki i rejestrować w słownikach, są jedynie formami graficznymi, oddzielanymi spacjami od innych form. Dokładnie określone przez Badacza postępowanie analityczne pozwala wyróżnić jednostki rzeczywiste, np. *liczy na*-, *wie z doświadczenia*, *że*-, *czy to ładnie*-. [frazą bezok.], *sztuczny tłok*, *dalejże* + inf., *lepiej to niż nic*, *-ga nazwisk* (np. *dwojga nazwisk Sławoj-Składkowski*), intonacja opadająco-rosnąca na pytańnikach, np. *ile?* [agresywne odrzucenie kwestii] (za: Bogusławski 2023: 200–201).

⁴ Określenie, jakie padło podczas uroczystości pogrzebowych, współbrzmi z wypowiedzią Profesora z 1984 roku, gdy na posiedzeniu Rady Wydziału Neofilologii UW mówił o „szczególnych zobowiązaniach wynikających z naszego zawodu pracowników nauki, tzn. pracowników w osobiwy sposób związanych z poszukiwaniem prawdy” (Bogusławski 2011b: 235). Problem prawdy w nauce pojawia się w wielu pracach Uczonego.

⁵ Wręcz spektakularnym tego przykładem jest fakt, że tekst *O nowomowie* po raz pierwszy został „wygłoszony na XIV wieczorze PEN-Clubu w Jaworzu (Ośrodek Odosobnienia) w dniu

lecz także na kilkunastu uniwersytetach zagranicznych. Został doktorem *honoris causa* Uniwersytetu w Oldenburgu i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz laureatem nagrody Humboldta (Humboldt-Forschungspreis). Macierzysta uczelnia – Uniwersytet Warszawski – uhonorowała Go odnowieniem doktoratu. Był członkiem zwyczajnym Polskiej Akademii Umiejętności oraz wielu polskich i zagranicznych stowarzyszeń naukowych, a także członkiem komitetów i rad redakcyjnych wielu czasopism w kraju i za granicą. Polskie Towarzystwo Językoznawcze wyróżniło Go honorowym członkostwem. Został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Profesor Andrzej Bogusławski był dla nas również wzorem osobowym. Jego prawość i bezkompromisowość nie pozwalały Mu na obojętność – angażował się zarówno w życie akademickie, jak i w sprawy społeczno-polityczne, np. w 1968 roku protestował przeciwko szykanowaniu na uniwersytecie uczonych żydowskiego pochodzenia, w 1976 – przeciwko okrutnemu traktowaniu robotników w Radomiu i Ursusie. Chociaż ponosił konsekwencje swojej postawy (Jego profesura została zablokowana na długie lata, był też ponad 7 miesięcy internowany w stanie wojennym), nie dał się zastraszyć: publikował w wydawnictwach drugoobiegowych teksty o nowomowie i manipulacji językowej (Bogusławski 1979, 1983a, b), a wybrany na przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Językoznawczego (1985–1988) za główny cel postawił sobie uchronienie niezależności tego gremium od nasilających się nacisków władzy komunistycznej.

Z lubelskimi językoznawcami Profesor wielorako współpracował: był promotorem doktoratu Romana Lewickiego (aktualnie również profesora) oraz recenzentem w postępowaniach awansowych i w postępowaniu o nadanie przez UMCS tytułu doktora *honoris causa* Annie Wierzbickiej (Bogusławski 2004), występował jako referent na organizowanych przez nas konferencjach, publikował w wydawanych przez nas książkach i czasopismach (Bogusławski 1991, 1993, 1999). Każde spotkanie z Nim było niezwykle inspirujące, dyskusje – niezapomniane, uwaga, sympatia a zwłaszcza przyjaźń, którymi obdarzał, stanowiły niesłychane wyróżnienie. Bardzo będzie brakowało Profesora... Na szczęście możemy czerpać z Jego myśli. I kierować się słowami kończącymi Jego ostatnią książkę – przesłaniem do nas wszystkich:

Z punktu widzenia danych etymologicznych *metoda* to „*droga* do określonego celu ponad pewną przestrzenią”. Takie rozumienie [...] wyrazu jest zgodne z istotą rzeczy, o którą chodzi w badaniu naukowym.

Wkraczamy na drogę pracy umysłowej. Ta droga narzuca nam pewne wymagania.

Po pierwsze, potrzebna jest skonkretyzowana idea celu poznawczego, do którego zmierzamy, pokonując *przestrzeń określonych zdań*.

Po drugie, wędrowiec ma świadomość, że nie może dotrzeć do celu bez poprawnych poznawczych rozstrzygnięć szczegółowych w owej przestrzeni zdań. Te, nierzadko *liczne*,

17 kwietnia 1982 roku” (Bogusławski 2011b: 201), czyli podczas internowania Profesora. Uczony ubolewał, że po roku 1989, a zwłaszcza w XXI wieku „zalew otwartych imprez wraz z silnym uderzeniem komercyjnym oraz politycznymi igrzyskami demokracji naprawdę obniżył to, co bywa nazywane temperaturą umysłową czy intelektualną” (Bogusławski 2011b: 286).

a niełatwe, rozstrzygnięcia nie są mu jeszcze dane. Musi się więc nastawić na wysilek i cierpliwość.

Tyle badacz wie. Jego droga jest trudna, niekiedy bardzo trudna. Ale pamięć o sensownych drogowskazach pozwala nie tracić nadziei na sukces (Bogusławski 2023: 297).

Literatura

- Bibliografia prac Andrzeja Bogusławskiego*, 2011, oprac. i red. Zofia Zaron, Warszawa: Wydział Polonistyki UW, Pracownia Pragmatyki i Semantyki Językoznawczej IPS, Bel Studio.
- Bogusławski Andrzej, 1966, *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Bogusławski Andrzej, 1978/1989, *Towards an operational grammar*, „Studia Semiotyczne” VII, s. 29–90 [polski przekład Romuła Gozdawy-Gołębiowskiego: *Preliminaria gramatyki operacyjnej*, „Polonica” XIII, 1989, s. 163–223].
- Bogusławski Andrzej, 1979, *O osobliwościach monopartyjnego przekazu politycznego*, [w:] *Język propagandy*, red. Stefan Amsterdamski, Aldona Jawłowska, Tadeusz Kowalik, Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, s. 94–102 [przedruk w: Bogusławski 1994, s. 201–204; Bogusławski 2011b, s. 195–199].
- Bogusławski Andrzej, 1983a, *O manipulacji*, [w:] *Manipulacja i obrona przed manipulacją*, Zeszyty Edukacji Narodowej, Warszawa [przedruk w: *Zeszyty Edukacji Narodowej*, t. 1, Paryż 1986, s. 151–159; Bogusławski 1994, s. 219–223; Bogusławski 2011b, s. 219–224].
- Bogusławski Andrzej, 1983b, *O nowomowie*, [w:] *Nowomowa*, Zeszyty Edukacji Narodowej, Warszawa, s. 43–56 [przedruk w: Bogusławski 1994, s. 205–218; Bogusławski 2011b, s. 201–217].
- Bogusławski Andrzej, 1988, *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Bogusławski Andrzej, 1991, *Lingwistyczny relatywizm względny. Anny Wierzbickiej rozwiązanie problemu różnorodności języków*, „Etnolingwistyka” 4, s. 41–49 [przedruk w: Bogusławski 2011a, s. 127–134].
- Bogusławski Andrzej, 1993, „Znaczenie” a „językowa konwencja poznawcza”, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 83–100 [przedruk w: Bogusławski 2011a, s. 135–150].
- Bogusławski Andrzej, 1994, *Sprawy słowa. Word Matters*, Warszawa: Wydawnictwo Veda.
- Bogusławski Andrzej, 1999, *O strategii obezwładniania w dyskursie wartościującym*, [w:] *W zwierniadle języka i kultury*, red. Jan Adamowski, Stanisława Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 231–239 [przedruk w: Bogusławski 2011b, s. 225–233].
- Bogusławski Andrzej, 2004, *Opinia o dorobku naukowym prof. dr hab. Anny Wierzbickiej w związku z wnioskiem o uszczerbiecie postępowania w sprawie nadania Jej tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, [w:] *Anna Wierzbicka Doktor Honoris Causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS [przedruk w: Bogusławski 2011a, s. 235–239].

- Bogusławski Andrzej, 2007, *A study in the linguistics-philosophy interface*, Warszawa: BEL Studio.
- Bogusławski Andrzej, 2011a, *Reflections on Wierzbicka's explications & related essays*, Warszawa: BEL Studio.
- Bogusławski Andrzej, 2011b, *Roztrząsania nadlingwistyczne*, Warszawa: BEL Studio.
- Bogusławski Andrzej, 2021, *Lingwistyczna teoria mowy. Preliminaria*, Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Bogusławski Andrzej, 2023, *Metodologia lingwistyki. Zarys*, Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Bogusławski Andrzej, Danielewiczowa Magdalena, 2005, *Verba polona abscondita. Sonda słownikowa III*, Warszawa: Elma Books.
- Bogusławski Andrzej, Drzazgowska Ewa, 2016, *Język w refleksji teoretycznej. Przekroje historyczne*, t. 1–2, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Bogusławski Andrzej, Garnysz-Kozłowska Teresa, 1979, *Addenda do frazeologii polskiej*, Edmonton: Linguistic Research Inc.
- Bogusławski Andrzej, Wawrzyńczyk Jan, 1993, *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej.